

ההונאה במבצעי אלנבי

"כל ניהול מלחמה מושגת על הונאה... כאשר אנו מסוגלים לתקוף, מן הדין, שנראה כלא מסוגלים לכך; בשעה שאנו פועלים, עלינו להיראות כיושבים בחיבוק ידיים; כאשר אנו יושבים בקרבת אויב, עלינו ליצור את הרושם, שאנו רחוקים ממנו; כאשר אנחנו רחוקים מהאויב עליו להאמין, שאנו נמצאים בקרבתו. הבה נטיל את חכותינו כדי לפתות את האויב, נעמיד פנים, שקיים איסדר בצבאנו, ואז נשבור אותו."

סון טסו

בשלבם השונים של המלחמה הבין אלנבי את כל היתרונות, שמאפשרת ההתקפה המתוכננת הסדירה, וניצל אותם. הוא פעל תוך דבקות במשימה, שיתף בלחימה את כל הזרועות, שעמדו לרשותו (כולל רגלים, פרשים, תותחים, אוויריה וים), ריכז את הכוח העיקרי בזמן ובמקום המכריע, אבטח אגפים, תקף, ונע במהירות לניצול הצלחה. אך יותר מכל שאף אלנבי להפתיע. בנושא הזה, יחד עם ניצול כל היסודות האפשריים, הפעיל אלנבי בכל אחד מהקרבות הסדורים העיקריים מערך הונאה, שאפשר לו לבצע את משימותיו ביתר-קלות.

על ההונאה

ההונאה כוללת את סך כל היוזמה, הפעולות והשיטות, המכוונות להחדיר בדרכים שונות מידע, הרצוי למפעיל, להערכת המודיעין של היריב, ובאמצעותה להערכת-המצב שלו לפי המגמה, הרצויה למפעיל. ההערכה המוטעית בעקבות ההונאה צריכה להביא להישגים משמעותיים בהשקעות קטנות יחסית. ההונאה צריכה להיות חלק בלתי-נפרד מהמאמץ המלחמתי. מכאן, היא צריכה להיות משולבת אינטגרלית בתכניות המבצעיות.

כדי שההונאה תיקלט ותילקח בחשבון בהערכת-המצב של היריב, צריך לבצעה במגוון רחב ככל האפשר של אמצעים ושל שיטות. היא צריכה לעורר את אמון האויב, להיקלט במערכת המודיעין שלו דרך מרב המקורות, ולהשפיע על הכנותיו ועל פעולותיו המבצעיות.

הייעוד המרכזי של תכנית הונאה ברמה האופרטיווית הוא לתמוך בביצוע המשימה המבצעית של הכוחות המסתערים, וזאת בשני תחומים עיקריים:

- א. להניע את האויב לנקוט מהלכים מבצעיים, המשרתים את המשימה של הכוח המתכנן.
- ב. לחפות על נקודות חולשה בתכנון ובביצוע המשימה המבצעית של המתכנן בשלביה השונים. ניצולה של ההונאה בצד ביצוע מהלכים צבאיים מקובל מאז החלו המלחמות בעולמנו. כבר במאה השלוש-עשרה

על מבצעי גנרל אלנבי לכיבוש ארץ-ישראל, על המתקפה הסופית בעת מבצע "פתיחת הדלת", שהביא להשלמת כיבוש הארץ, אמר לידל הארט, "הניצחון הושג בעיקרו באמצעים אסטרטגיים" ר"חלק הלחימה בו היה מבוטל". הרבה היסטוריונים אחרים מסכימים לגישה זו. "המתקפה הסתיימה עוד לפני שהחלה", אמר גארדנר על קרב מגידו. בקרבות האלה התגלה אלנבי כמצביא מתכנן, המנצל את כל הטמון באמנות המלחמה, כדי להבטיח את הניצחון, כדי להגיש את ירושלים כמתנה לבעלות-הברית עוד לפני חג המולד 1917, וכדי להשלים את כיבוש ארץ-ישראל, ולהמשיך צפונה בספטמבר 1918. "לא היה זה קרב של חיילים, אלא של מפקד", סיכם ויוול.

לכיבוש ארץ ישראל

אליה (ת"ל) דני אשרי

* מדריך במכללה לפיקוד-ומטה.

מטרתו האסטרטגית היתה להנחיל מפלה לצבא התורכי בארץ-ישראל הדרומית, למשוך את העתודות התורכיות מאזור חאלב, ולסלק בכך את הסכנה שבשיגור כוח תורכי גדול לחזית ארם-נהריים. מטרתו האופרטיבית היתה לפתוח קו התקדמות ללב ארץ-ישראל דרך עזה, שאותה לא הצליח קודמו, גנרל סר ארציבלד מארי, לכבוש פעמיים (ב'25-26 במרס וב'17-20 באפריל 1917), ולנוע בסיוע החוף ומסילת הברזל לעבר יפו ולעבר ירושלים. אולם, בשלב הזה כבר היו ביצורי עזה חזקים מכדי להבקיעם בהתקפה חזיתית.

לאחר שלמד את הבעיות, התגבשה תכניתו לכבוש את עזה באיגוף רק לאחר כיבוש באר-שבע. התכנית התבססה על רעיונות של גנרל צ'טווד, וכללה את השלבים הבאים:

- א. ריכוז בסודיות מרבית של הכוח ההתקפי (ארבע דיוויזיות ח"ר ושתי דיוויזיות רכובות מול האגף המזרחי של התורכים בגזרת באר-שבע;
- ב. כיבוש מתחם באר-שבע, אבטחת חופש התמרון במרחב המזרחי ואבטחת מקורות המים במקום;
- ג. הסתערות מהירה על מערך הביצורים באגף המערבי של התורכים והסגת האויב לקו עזה;
- ד. איגוף על-ידי פרשים, השתלטות על מקווי-מים בוואדי חסי (נחל שקמה) וחסימת הכוחות התורכיים הנסוגים מעזה, או הטרדתם;
- ה. המשך פיתוח המתקפה וחדירה ללב ארץ-ישראל.

לתכנית התקפית זו צורפה תכנית הונאה מקיפה, שנועדה להונות את האויב באשר לכוונה האמיתית ולתכנית המכה העיקרית. יעדיה היו:

- א. הצגת מערך עזה כיעד הראשון והעיקרי להבקעה;
- ב. כיבוש באר-שבע בהפתעה, כדי למנוע את תגבור הגזרה וכדי להבטיח את מקורות המים בעיר, ולמנוע את פיצוץ הבארות;
- ג. הצגת מועד המתקפה – לא לפני ארבעה בנובמבר.

לפני ספירת הנוצרים ביצע גדעון במלחמתו במדיינים את אחת ההונאות הראשונות. הוא הורה לקבוצה קטנה לתקוע בשופרות, להרעיש, וליצור בכך אשליה של כוח תוקף גדול ורב. במאה שאחריה נוצל הסוס הטרויאני כדי להונות את מגיני טרויה, ולהביא לנפילת העיר. חניבעל, "אבי ההונאה הצבאית", במלחמתו ברומאים בקרבות אגס טראסימונוס ואחר-כך בקרב קאנה, עשה שמות בצבא הרומי כשהשתמש בטכסיסי הטעיה והונאה.

על חשיבות ההונאה בתכנון הלחימה ובביצועה עמד גם פרידריך הגדול, מלך פרוסיה. בהוראות למצביאים קבע, "לעתים קרובות תצליח תחבולה אם וכאשר המגע האלים נידון לכישלון. כלל הוא לנצל את שניהם". הוא המליץ, "לא פעם חייב הכוח לפנות לדרך העורמה". בנסותו להגדיר את ייעודה של ההונאה, אמר פרידריך הגדול, "מגוון התחבולות בלתי-מוגבל... אבל התכלית הסופית של כולן אחת היא, דהיינו לאלץ את האויב לנקוט צעד מוטעה, שמתאווים אנו, שהוא יעשה, וכך נצליח להסוות את כוונתנו האמיתית, ובלב האויב נעורר אשליה באשר לטיב כוונותינו".

בעבודה זו אסקור את אשר תכנן אלנבי וביצע בהונאה בשלבים השונים של כיבוש ארץ-ישראל על-ידי הצבא הבריטי בפיקודו.

ההונאה ב"מערכת עזה השלישית"

בתחילת יוני 1917 בעקבות אי-הצלחה של הבריטים במערכות עזה, ובעקבות החלטת קבינט המלחמה הבריטי לתגבר את "חיל המשלוח המצרי", ולכבוש את ארץ-ישראל, הגיע לאזור גנרל אדמונד אלנבי, ונטל ב'28 ביוני את הפיקוד על הכוח. אלנבי הגיע למזרח-התיכון לאחר שפיקד על ארמיה 3 בצרפת, ואחרי שנחל ניצחון בולט ליד אראפ. הוא הגיע לאזור כשמלווה אותו בקשה של לויד-ג'ורג', ראש ממשלת בריטניה, "לכבוש את ירושלים, ולהגישה כמתנת חג המולד לעם הבריטי".

הבריטי. מאוחר יותר, תוך שימוש חוזר בצופן הזה, הורה לקצינים הבריטים להעביר מברקים בקשר, שנועדו לטעת במודיעין התורכי את המסקנה, כי אין בכוונת הבריטים להתחיל במתקפה לפני ארבעה בנובמבר. בין השאר, הועברה שאלה של קולונל בריטי: "לאן המפקד נוסע ולכמה זמן?"

התשובה היתה: "המפקד נוסע לסואץ ב-29 באוקטובר, ויחזור בערך בארבעה בנובמבר".

ריכוז הכוחות בשטחי הכינוס המזרחיים היה מגלה את כוונות הפיקוד הבריטי לכבוש את באר-שבע. זו היתה נקודה חלשה ורגישה בתכנון ובביצוע, שהפכה יעד מרכזי למתכנני ההונאה. מטרתם היתה לחפות עליה.

מאמץ ההונאה כוון אל קפטן שילר, קצין גרמני שעמד בראש המודיעין של הצבא התורכי באזור. מינרצהאגן התכוון לבסס הערכה מוטעית אצל עמיתו הגרמני לגבי מועד ההתקפה ויעדה. אלחוטני המודיעין הבריטי אפשרו למאזינים של שילר לקלוט מברק, שבו דיווחה יחידה של הקורפוס המדברי הרכוב, כי האזור ההררי שמסביב לבאר-שבע הנו בלתי עביר לפרשים. מברקים אחרים, ששודרו יום יום מ-24 בספטמבר עד 31 באוקטובר, נועדו לתאר את הפעילות הבריטית באזור באר-שבע כפעילות שגרתית, שאין מאחוריה ולא כלום, ואת ההתקפה עצמה – כעוד פעולת סיור מקיפה באזור. מערך ההאזנה הגרמני-תורכי אכן קלט את התשדורות הללו, ופענחן.

על התחבולה המפורסמת של קולונל מינרצהאגן לשתול מידע הונאתי סיפר ראש מודיעין השדה ביומנו בעשרה באוקטובר 1917:

ביליתי את היום בהונאת האויב. בזמן האחרון עסקתי בהכנת פנקס דמה של קצין מטה, המכיל כל מיני שטויות על התכנית ועל הקשיים שלנו. היום הוצאתי אותו לשדה מצפון-מערב לבאר-שבע במגמה להפילו בידי האויב מבלי לעורר חשד. לאחר שצלחתי את נחל עזה פניתי בכיוון צפון-מערב לעבר שריעה. רכבתי יפה וליד גרב מצאתי פטרול תורכי שפתח מיד במרדף. נמלטתי בדהירה מהלך מיל אחד לערך, ואז הם חדלו. לכן עצרתי. ירדתי מן הסוס, ויריתי בהם ממרחק 600 יארד. זה הרגיז אותם יותר מדי, והם חידשו מיד את המרדף, כשהם מרביצים כל הזמן אש בלתי-מיזיקה. זאת היתה שעת הכושר שלי, ובהתאמצי לעלות על הסוס ריפיתי את התרמיל, ו[את] המימיה שלי, שמטתי את רובי, שהוכתם קודם בקצת דם טרי מן הסוס שלי, ובעצם עשיתי הכל כדי לעוררם לחשוב, שנפצתי, וברחתי כל עוד נפשי בי. בינתיים התקרבו במידה מספקת, ואני עקרתי משם כשאני מפיל את התרמיל, שבו היה הפנקס, כל מיני מפות וארוחת הצהריים שלי. ראיתי אחד מהם נעצר, ומרים את התרמיל והרובה, ולכן נישאתי עתה קל כרוח הביתה. עד מהרה חמקתי מידיהם, מרוצה מאוד ממעשיי ומהצלחת התרמית

כצעדים מוקדמים בביצוע תכנית ההונאה נעשו פעולות רבות, שהעיקריות שבהן כוונו להעלמה מרבית של היקף ההכנות לכיבוש באר-שבע.

רוב הגיסות של בעלות-הברית הוחזקו בגזרה מול עזה כמעט עד לרגע פתיחת ההתקפה, ורק אז הועברו לגזרת באר-שבע – במהירות וחשאיות. כל התנועות של קורפוס 20 ושל הקורפוס המדברי הרכוב (שתוכננו לכבוש את באר-שבע) לשטחי הכינוס ממזרח לוואדי שללה (נחל הבשור) נעשו בלילה. עם העברת הכוח, הושארו במחנות שהתרוקנו חיילים, שביימו המשך פעילות. הארכת מסילת-הברזל וצינור המים, שהיו צריכים לתספק את הגיסות בתנועתם מזרחה לעבר באר-שבע, נדחתה לשלבים המאוחרים ביותר של ביצוע ההכנות. ריכוז הציוד והאספקה נעשה בשטח מצומצם ובזמן הקצר ביותר. נעשו פעולות הונאה מודיעיניות, שייעודן היה למשוך את תשומת-לב הפיקוד התורכי ואת עתודותיו לגזרת עזה.

עוד בוצעו סיורים שגרתיים של דיוויזיות הפרשים עד סמוך לביצורי המערך מסביב לבאר-שבע. תכלית הסיורים היתה כפולה: לימוד הגזרה לקראת המתקפה על העיר, תוך הפגנת שגרה של סיורים, שנועדה לפגוע בעירונות האויב, כדי שיטעה באיתור הכוונות גם בעת ביצוע המתקפה האמיתית. שודרו מברקים מוצפנים כוזבים, שנועדו להביא להערכה מוטעית לגבי יום ההתקפה ולגבי מיקומה, והדגישו את חשיבותן המודיעינית בלבד של פעולות הסיור השגרתיות בגזרת באר-שבע. בכך חיזקו הבריטים את ההכרה בקרב המודיעין התורכי, שאין בסיורים משום הכנה למתקפה.

במקביל, הופצו שמועות, שנועדו לעורר חששות מפני נחיתה של הצי הבריטי (ששלט שליטה מוחלטת בים התיכון) בעורפה של עזה. ספינות-עזר של הצי התגלו במכוון כשהן עוסקות במדידת עומק המים בקרבת החוף (פעולה שהיתה צריכה להתפרש כהכנה לנחיתה). כן רוכז צי של סירות בדיר אל-באלח כדי להשיט כביכול כוח נחיתה. לוח הזמנים נערך כך שיום ה"ע" נקבע להתקפה על באר-שבע. אולם, הפעולות עמדו להתחיל שבוע לפני כן בהפגזה שיטתית, שתגבר בהדרגה, על ביצורי עזה על-ידי תותחי חיל הים.

בשלב ב' של התכנית – לאחר כיבוש באר-שבע, ועם ההתארגנות להמשך ההתקפה על האגף המזרחי של התורכי – תוכננה הטעיה של קורפוס 21 – על-ידי ביצוע התקפה על חלק מביצורי האגף-המערבי של עזה. המודיעין של מפקדת חיל המשלוח, שבראש מודיעין השדה שלו עמד קולונל ריצ'ארד מינרצהאגן,* הפעיל תכנית הונאה, שהתבססה על העברת מסר הונאה, שהיה צריך להיקלט במערך המודיעין התורכי. המסר הועבר באמצעות מברקים מוצפנים כוזבים ובאמצעות "מסמכי שלל", ש'נפלו' במכוון לידי המודיעין התורכי.

כבר בשלבים הראשונים של ביצוע התכנית אפשר קולונל מינרצהאגן לתורכים לאסוף מסמכים, ובהם הצופן

* את קורותיו כקצין מודיעין העלה מינרצהאגן בספרו, פרקי יומן מזרח-תיכוני, שיצא לאור בעברית בהוצאת "שקמונה", חיפה, 1973.

שלי. אם רק יפעלו על סמך מה שרשום בפנקס, הרי אנו עתידים לחולל גדולות. בסך הכל, הופלו שלושה פנקסים. הראשון ב־21 בספטמבר על־ידי קפטן אצ'וב ניל, אבל התורכים לא מצאו אותו; השני באחד באוקטובר על־ידי קצין אוסטרלי, גם זה הכזיב הואיל והתורכים לא רדפו כלל, והניסיון שלי היה השלישי. אלנבי, דאמלני, בולס וגאי דונה, היו היחידים, שידעו על התחבולה. מיד אחרי שובי מהפלת התרמיל מסרתי על האבדה במפקדה של חטיבת הרוכבים המדבריים, ושם הגיבו על רשלנותי בגסות יתירה. ביקשתים לשלוח פטרול שיחזיר את התרמיל שאבד. כשחזרתי למפקדה הראשית התייצבתי אצל אלנבי, שסיפר לי אז שקיבל שדר נזעם מחטיבת הרוכבים המדברית, שבו נתבקש, שלא להעסיק "קצינים צעירים וחסדי ניסיון שכאלה בסוירים" ושגרמתי נזק לא ישוער על־ידי רשלנותי [ועל־ידי] סכלותי.

בנוסף לכסף ולמזון שהיו בתיק, נמצא בו גם מכתב מאשת הרוכב, שבו היא מודיעה לו על הולדת בנו באנגליה. המכתב היה רצוף פרטים על הדרך הנולד. מסמך אחר כלל את הערותי האישיות של קצין מן האגף הימני של אלנבי, שלדעתו ההתקפה תחל בסוף נובמבר. כן נכללו בו הערות עוקצניות כלפי מטה אלנבי (ההתקפה לפני עונת הגשמים הנה מעשה טיפשי). בהערות אחרות, שנועדו להצביע על פעילות מעטה לעבר גזרת באר־שבע, כותב הקצין, כי המוראל בקרב הקצינים בגזרת באר־שבע ירוד כיוון שאלנבי מצמצם את המשלוח היומי למועדונם לכדי גמל אחד בלבד.

בתיק היתה הוראה כללית, שהוצאה בראשית ספטמבר, לכל קצין להכיר וללמוד את מערכת הביצורים, שנבנתה באברסיטה, שהיתה מודל למערכת הביצורים התורכיים בקרבת חוף עזה. כן היו בתיק מפות ומסמכים נוספים, וביניהם מברק ממפקדת אלנבי לקורפוס המדברי בדבר שליחת קצינים לאגף הימני כדי לוודא מניעת תנועות מסביב לבאר־שבע על־ידי מחסומים פסיים. נייר חשוב יותר הכיל כמה אותיות בצופן, שיעודן היה לסייע לתורכים לפענח את הודעות הרדיו הבריטיות בימים הקרובים. כמה שעות לאחר שמינרצהאגן וידא, כי התיק אכן נאסף על־ידי התורכים, היו המסמכים על שולחנו של קצין המודיעין שילר. למחרת קיבלו החיילים הבריטיים הודעה, שאבד תיק של קצין מטה, במהלך פטרול, וכי על המוצא להחזירו מיד ומבלי לפותחו למטהו של אלנבי. הוראה זו שימשה נייר עטיפה לארוחה של קצין בריטי "טיפשי", ופטרול תורכי מצא אותה.

באותו יום הועבר גם מברק מוצפן, שפוענח על־ידי התורכים, ובו נאמר, כי "עם הימצא התיק, יש להעבירו מיד ומבלי לפותחו למטה של גנרל אלנבי". לפי המסמכים בתוך התיק התברר למודיעין הגרמני-תורכי, כי מועד ההתקפה – כנראה בסוף נובמבר, וגזרת ההתקפה – אזור עזה.

שילר שוכנע סופית באמיתות הממצאים כאשר שני שבויים בריטיים סיפרו בחקירה, כי הורו להם לחפש תרמיל חשוב. ולהחזירו מבלי לפותחו למפקדה הכללית. להצלחה בהעברת מסרי ההונאה ולהטמעתם בקרב מעריכי המצב בצד הגרמני-תורכי תרמה גם העובדה, שלבריטים היתה עליונות אווירית מוחלט. מטוסי הקרב החדשים, שהגיעו מבריטניה, ויכולתם של הטייסים הבריטיים, שעלתה על זו של הטייסים הגרמניים, הביאו למצב של "שמים נקיים". אש נ"מ אילצה את הגרמנים לצפות רק מגובה רב, ולא אפשרה להם להבחין בשינויים בהיערכות של הגיסות הבריטיים. בשלב התנועה אל היעד, בסמוך ליום תחילת המבצע, החזיקו הבריטים מטוסי קרב מעל למרחב הפעולה כדי למנוע גילוי מוקדם של כוונותיהם על־ידי טייסים גרמניים.

פריסת הגיסות, שתוכננו להשתתף בהתקפה באגף המזרחי לעבר באר־שבע, בוצעה בהדגה, ב"צעידה הצדה" דרום-מזרחה, לאחר שהושארו בגזרת עזה זמן רב ככל האפשר. במקביל, הושלמה סלילת מסילת-הברזל לכיוון באר־שבע.

הדיוויזיות של הקורפוס המדברי הרכוב ושל קורפוס 20 הועברו בלילות לשטחי כינוס ולשטחי היערכות באזור ביר עסלוג' (באר משאבים) וחלסה (חלוצה) כדי למנוע את איתור ריכוז הכוח על־ידי המודיעין התורכי. שני שלישים מהגיסות רוכזו בגזרת המאמץ העיקרי, ורק קורפוס 21 (שלוש דיוויזיות) הושאר מול עזה.

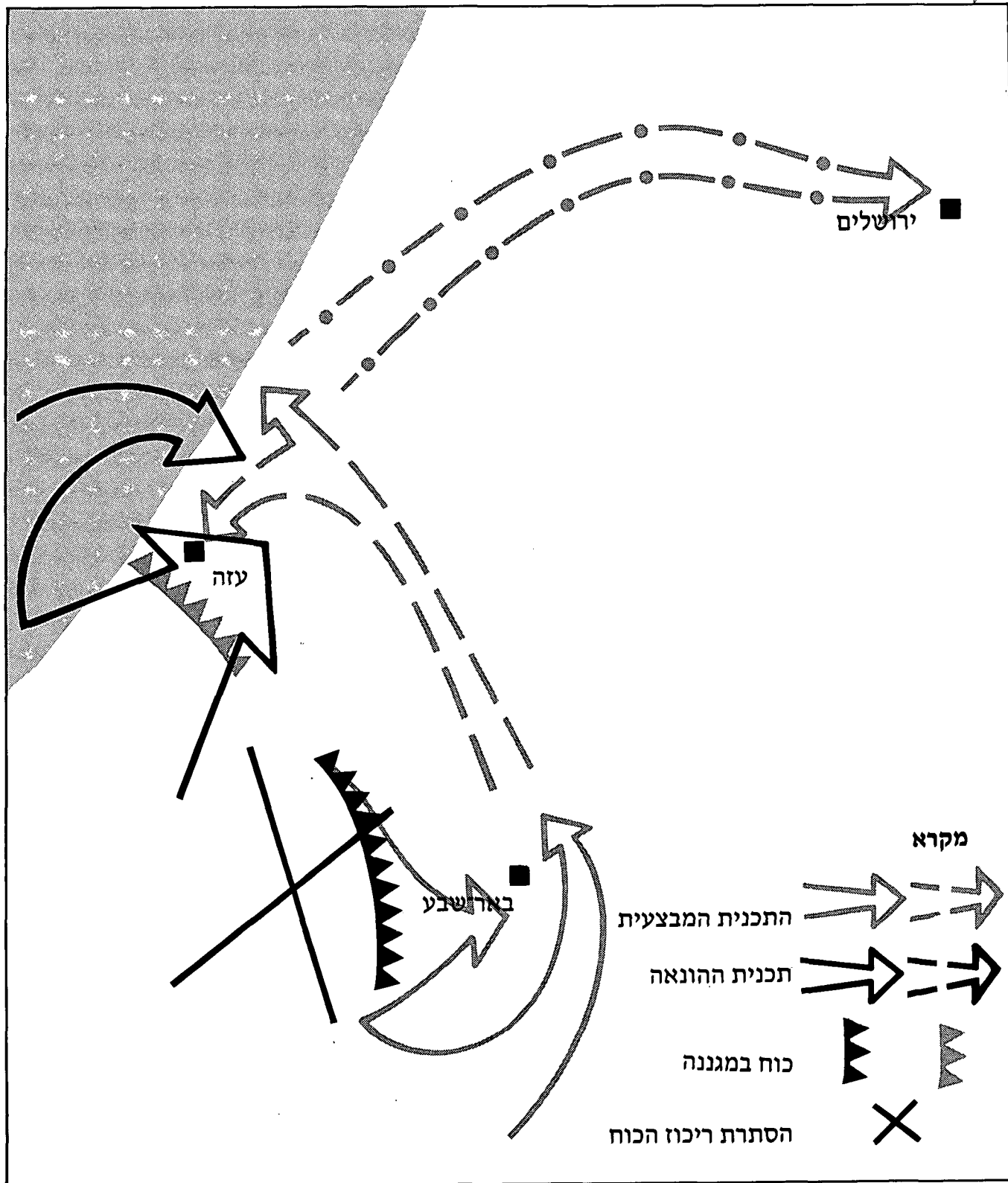
פריסת הגיסות התורכיים הושפעה מהערכת המודיעין, שהתבססה על מסר ההונאה שנקלט. רק שלוש דיוויזיות מהקורפוס התורכי 3 נשארו במרחב ארמיה 7, שהייתה אחראית לגזרת באר־שבע לעומת חמש הדיוויזיות מקורפוס 20 ומקורפוס 22, שפרסו בגזרת עזה שבאחריות ארמיה 8.

מתוך פקודה, שנתפסה מאוחר יותר, מתברר, כי ב־29 באוקטובר העריך עדיין המודיעין התורכי, כי שש דיוויזיות עומדות מול עזה, ואין לבאר־שבע לחשוש אלא מתנועותיהן של דיוויזיה אחת ושל דיוויזיה רכובה (בהיסטוריה הרשמית טענו התורכים, כי היו להם ידיעות ברורות על התנועות הבריטיות). בעקבות המידע, שהועבר למפקדים התורכיים, נחלשה פעילות ההתבצרות באזור באר־שבע. יחידות הוחזרו לאזור החוף, דיוויזיה 7 ודיוויזיה 19, שהיו מאוגדות בקורפוס 15, הועברו כעתודה לאזור הזה. מערך ביצורי עזה תוגבר בשרשרת של סוללות ארטילריה, במקלעים וביחידות ממונעות.

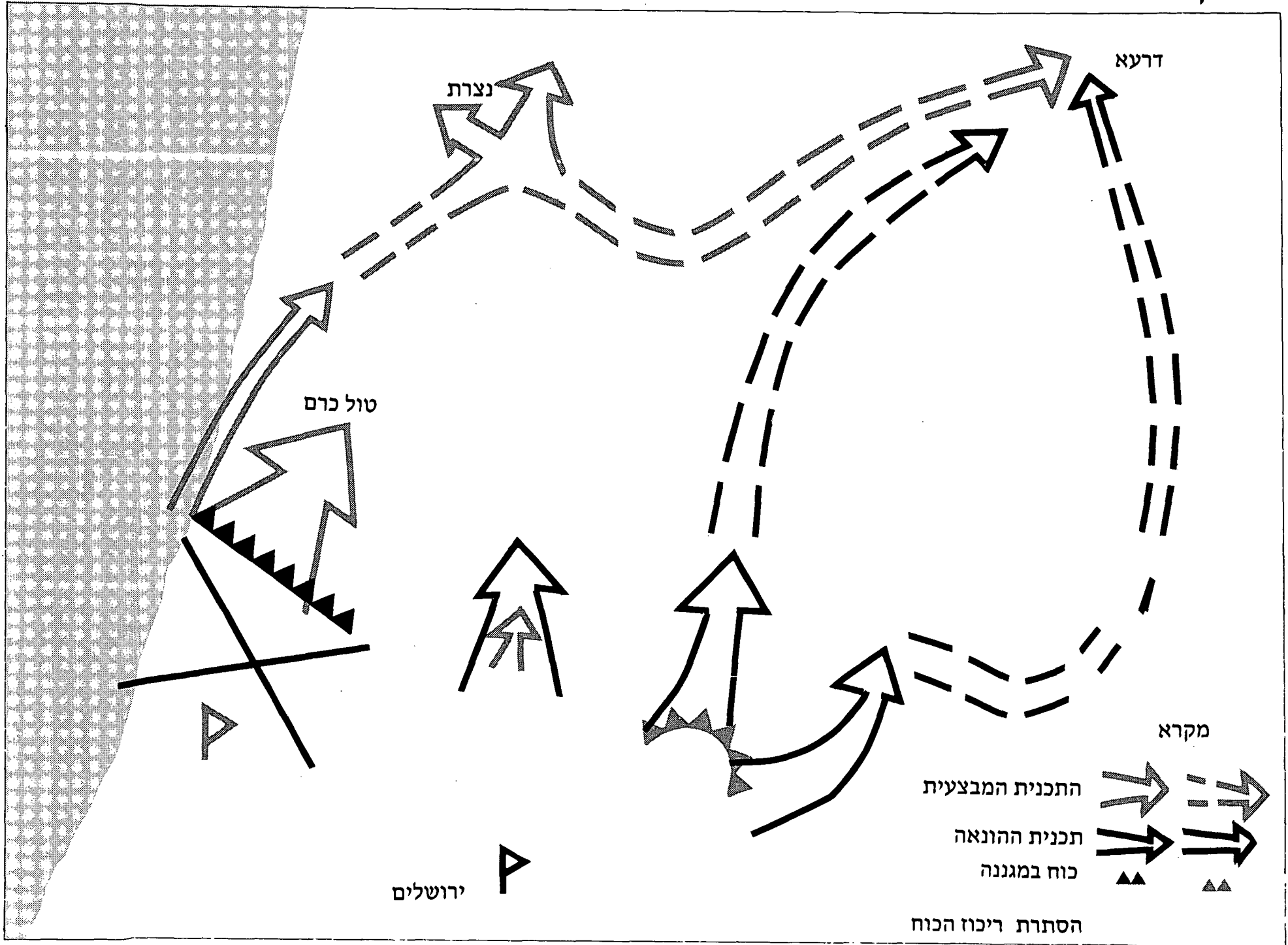
מערכת ההונאה המשיכה לפעול גם בשלבי ביצוע ההתקפה. ב־27 באוקטובר החלה הפגזה מסיווית על עזה. ספינות תותחים בריטיות וצרפתיות הצטרפו להפגזה. מעצם היותן הטעיה באש שירתה ההפגזות את מגמת ההונאה.

במחנות בגזרת עזה נשארו כמה חיילים כדי לביים המשך פעילות. בצילומים, שערכו מטוסים תורכיים, נראו סוסים במחנות. אלה היו דמייים. כמה פרדות מצריות הושארו במחנות, והיו צריכות להעלות אבק סביב למחנות.

מערכת עזה השלישית – תכנית ההונאה

המתקפה הסופית – תכנית ההונאה

רוב צבאו של אלנבי (רבע מיליון איש) הועבר לאגף הימני מבלי שהדבר התגלה על-ידי התורכים.

בשעה 310555 החל הקרב לכיבוש באר-שבע במסגרת המערכה השלישית על עזה. גיסות הרגלים המסתערים, שהגיעו בערך בשעה 0800, אחרי מסע לילי מחלוצה ומביר עסלוג, הצליחו להפתיע את הגיסות התורכיים. הגיסות הרכובים השלימו את כיתור העיר לפני שהגיעה לאזור תגבורת תורכית. עוד במהלך אותו יום הושלם כיבוש העיר, ונתפסו מקורות המים החשובים לשלבים הבאים של המערכה, מבלי שהתורכים הספיקו לחבל בהם. למעשה, רק הופעלו כמה מטענים של חומר-נפץ, שלא גרמו כמעט נזקים.

בסיכום הקרב ציין קולונל מינרצהאגן, כי היתה הצלחה גדולה:

האויב ריכז את כל עתודותיו במקום הלא נכון, וציפה להתקפה כלשהי בשלהי החודש הבא, לא עכשיו. כיבוש באר-שבע הושלם, ובעקבותיו פונתה בשחר שבעה בנובמבר גם עזה, ונפתח קו התקדמות לתוך ארץ-ישראל, וגיסותיו של אלנבי החלו בקרב התקדמות ורדיפה, שיעדו ירושלים.

כיבוש ירושלים והפוגת 1918

בשעה בנובמבר החל המרדף בפלשת, ולאחר כיבושה עלו הכוחות הבריטיים מזרחה להרי יהודה לכיבוש ירושלים. התנועה צפונה הפכה למרדף, שהיה ניצול ההצלחה של התמוטטות התורכים. הגיסות הבריטיים פעלו במהירות, שלא אפשרה הפעלת תכנית הונאה מלווה.

רק משנכשל הניסיון הראשון לכבוש את ירושלים, ב-24 בנובמבר, החליט אלנבי על הפוגה קצרה בקרבות. הוצע מאמץ הטעייה בגזרת הארמיה התורכית 8, שהיתה ערוכה באזור החוף. המאמץ הזה, שהתבסס על דיוויזיית אנדק*, שעליה הוטל לתפוס ראש-גשר מעבר לירקון, נועד למנוע העברת כוחות לגזרת הארמיה התורכית 7, שהיתה אחראית גם להגנת אזור ירושלים.

בריגדה נירזילנדית רכובה חצתה את הנחל, ואפשרה הקמת ראשי גשר בחרבת חדרה (עשר תחנות) ובשיח מוניס. אולם, כבר ב-25 בחודש ערכו התורכים התקפת-נגד והדפו את הכוחות הבריטיים מראשי-הגשר.

באחד-עשר בדצמבר, לאחר שלושה ימי קרבות במבואות ירושלים ונסיגת הכוחות התורכיים, נכנס גנרל אלנבי לתוך ירושלים.

צליחת הירקון בעשרים בדצמבר בלילה, הפעולה האחרונה בשנת 1917, הפתיעה את הגיסות התורכיים בעצם עיתויה. להערכתם, לא ניתן היה לחצות את הנחל בתקופה זו. אולם, הפעולה לא לוותה במערכת הונאה בדרג של מפקדת חיל המשלוח.

הוצאתה המוחלטת של תורכיה מהמלחמה חייבה המשך ההתקדמות בארץ-ישראל, אך זו לא יכולה היתה

להתבצע, לפי אלנבי, לפני התאוששות כוחותיו והתארגנותם מחדש.

בינואר 1918 החלה מפקדתו של אלנבי לגבש את תכנית-האב להמשך כיבוש ארץ-ישראל, סוריה ולבנון. שלבי התכנית היו:

- הרחבת החזית מזרחה אל עבר הירדן וניתוק מסילת הברזל החיג'אזית באזור רבת-עמון;
- התקדמות לקו חיפה-טבריה דרך מישור החוף ופתיחת נמל בחיפה לקבלת האספקה;
- עלייה צפונה לאורך החוף ודרך החוראן לדמשק, וממנה לכבוש את חאלב.

הוכנה גם תכנית בסיסית להונאה, שהפכה מאוחר יותר לתכנית מפורטת, שליוותה את כל שלבי ההכנה במבצע הסופי להשלמת כיבוש ארץ-ישראל. יסודה העיקרי היה הסתרת הכוונה לפרוץ במאמץ עיקרי בגזרה המערבית. במהלך פברואר 1918 נכבש דרום בקעת הירדן המערבית, ובתחילת מרס 1918 – חלקה המרכזי של הבקעה. הכיבושים הללו ותפיסת גשרי הירדן אפשרו יציאה לפשיטות לעבר קווי התורכים בעבר-הירדן ובאזור רבת-עמון.

ב-26 במרס פתח אלנבי במבצע בעבר-הירדן – הראשון משני המבצעים החשובים בתקופה זו של הפוגה יחסית בין כיבוש ירושלים לבין המתקפה הסופית. האמנם היו אלו רק פשיטות, כהגדרת אלנבי, או שמא היו מבצעי פתיחה כושלים למתקפה הרבה יותר רחבה בעבר-הירדן מתוך כוונה להגיע במהירות לצומת מסילות-הברזל ולצומת הדרכים בדרעא?

אם, אכן, היו המבצעים בגדר פשיטות, הרי ששירתו, כמאמץ הונאה, את התכנית הבסיסית, שהוכנה בקפידה. הם ריתקו את תשומת-לב התורכים לאגף המזרחי בעוד המאמץ העיקרי תוכנן, כידוע, לגזרת החוף.

בתכנון ה"פשיטה" לעבר רבת-עמון (21 במרס עד שניים באפריל) כוון מאמץ ההונאה לעבר הקושי המרכזי במבצע – הסתרת האזור הראשי לצליחת הירדן. הכוחות צלחו בגזרה רחבה במקומות רבים לאורך הירדן כדי למנוע את איתור כלל הכוח. כן הונחתו מסירות מנוע כוחות בחלקו הצפוני של ים המלח. רק מאמץ אחד (של בריגדה 180) הצליח להפתיע את הכוחות התורכיים, שהגנו על קו הירדן. הבריגדה צלחה את הירדן בעזרת גשר, שנבנה באזור דיר חג'לה (באזור גשר אלנבי של היום) במעברה, שלא נצפתה על-ידי התורכים.

על ההונאה במבצע הפשיטה לא-סאלט (24 באפריל) ידוע מעט, ואולי זו הסיבה לכישלונה היחסי. התורכים הצליחו להעביר בחשאי כוחות ממערב לירדן למזרחו, הקיפו את הגיסות הבריטיים, וגרמו להם אבדות רבות.

ההונאה במהלך ההתקפה הסופית

למאורעות שנת 1918 בזירה העולמית היתה השפעה ישירה על זירת ארץ-ישראל. חיל המשלוח של אלנבי צריך היה להמשיך את שרשרת הניצחונות של בעלות-הברית, שעמדו לסיים את מלחמת העולם.

* הגיסות של אוסטרליה ושל ניו זילנד.

במהלך שנת 1918 התייצב קו החזית בארץ-ישראל מחוף הים התיכון מצפון לארסוף (באזור שפך נחל פולג) דרך השרון והרי השומרון מזרחה לעבר ואדי עוג'ה ולירדן מצפון ליריחו. מבחינה קרקעית אפשר הקו הזה פיתוח מאמץ התקפי מרכזי בשני האזורים המישוריים – באזור החוף (במערב), או בבקעת הירדן (במזרח). הכוח התורכי נפרס בחזית ארץ-ישראל כקבוצת ארמיות F (לשעבר "אילדרים") בפיקודו של לימאן פון סאנדרס, שישב בנצרת. הכוח מנה שלוש ארמיות (4, 7, 8). ארמיה 8 בפיקוד ג'באד פחה היתה אחראית לכל המרחב חוף הים התיכון. ארמיה 7 בפיקוד מוסטפא כמאל, שישבה בהרי השומרון, היתה אחראית בעיקר להגנת הציר ירושלים-שכם. ארמיה 4 בפיקוד ג'מאל "הקטן" הופקדה על עבר-הירדן. סך הכל מנה הכוח ארבע-עשרה דיוויזיות. אך, למעשה, נערכו בחזית פחות מארבעים אלף לוחמים, וגם אלה היו בכושר לחימה וברמת מוטיוציה ירודים. ההתנגדות להתקדמות הבריטית נחזתה כחלשה מזו שהיתה בעזה ובבאר-שבע. תכנית ההגנה התורכית-גרמנית התבססה על הכלל הפשוט "היצמדות לקר" – לכוח הפרוס בדרג הראשון כמעט שלא היתה כל עתודה. לפני גיסתיו של אלנבי עמד קו חלש ודק, שפריצתו לא היתה מסובכת. לתכנון השלב הזה הוקדשה מחשבה מרובה כאשר חלקה של ההונאה בתכנון היה רב.

העיקרון הבסיסי בתכנון "ההתקפה הסופית" של אלנבי היה שמירת מגע וריתוק האויב באגף הימני ומאמץ עיקרי באגף השמאלי, באזור החוף. תכנית ההונאה, שליוותה תכנית מבצעית זו, נועדה למנוע את איתור המאמץ באגף השמאלי, ולביים מאמץ התקפי באגף הימני, בבקעת הירדן.

כשבוחנים את מאמצי ההונאה בשלב הזה מתברר, כי למרות העליונות הבריטית המוחצת בלוחמים, ברוכבים, בנשק, בציוד לחימה ובמוראל הגיסות, הקדיש אלנבי מאמצים רבים להונאה. זו נועדה לחפות על נקודות החולשה בתכנון ובביצוע המשימות המבצעיות, ולהניע את האויב להיזיז כוחות לגזרה משנית, ולהחליש את כוחותיו בגזרה העיקרית, כדי להפתיעו בה.

האמצעים, שהופעלו במסגרת תכנית ההונאה, כווננו להעלים את הריכוז האמיתי של הגיסות, להסתיר את ההכנות להתקפה באזור החוף, ולביים ריכוז כוחות ומאמץ התקפי באגף הבריטי הימני בבקעת הירדן ומזרחה לה.

העלמת ריכוז הכוח והסתרת הכנות להתקפה במישור החוף

לקראת מבצע "פתיחת הדלת" רוכז רובו של חיל המשלוח הבריטי באזור החוף – קורפוס 21 בפיקוד גנרל דלפין, ובו חמש דיוויזיות רגלים, הקורפוס המדברי הרכוב בפיקוד גנרל שובל, ובו שלוש דיוויזיות פרשים. לקראת המבצע צריך היה להעביר מבקעת הירדן ומהרי יהודה למישור החוף שלוש דיוויזיות (דיוויזיית הפרשים הרכובה, הדיוויזיה האוסטרלית הרכובה ודיוויזיית הרגלים 60), סוללות ארטילריה ויחידות רבות אחרות. כדי להסתיר

את ריכוז הכוח, צומצם מספר שותפי-הסוד, הפקודות בכתב הופצו למעט שותפי-סוד בלבד, וכל תנועת הכוחות ממזרח למערב נעשתה בלילות בלבד. בנוסף, הוסתרו הכוחות בחורשות הזיתים ובפרדסי התפוזים במישור החוף (האוסטרלים – באזור לוד, דיוויזיה 4 – באזור סלמה, ודיוויזיה 5 – מצפון-מערב לשרונה (הקריה בתל-אביב דהיום). על הגיסות, שהוסתרו במטעים, נאסר להבעיר מדורות. החיילים הבריטים חיממו את מזונם בכוהל כדי למנוע היתמרות עשן מהמטבחים. לא הוקמו כל מאהלים חדשים. במהלך הקיץ פוזרו הכוחות הבריטיים בגזרה כך שבאתרי פריסתם ניתן יהיה לקלוט גיסות נוספים בלא שהדבר יתבטא באוהלים ובמבנים נוספים. כל היחידות, כולל סוללות הארטילריה, הוסוו, כדי שלא יהיה ניתן להבחין בהם מהאוויר. נערכו "בחנים" ע"י צילומים מהאוויר, ויחידה שהתגלתה הועברה למקומה. העליונות האווירית הבריטית נוצלה כדי למנוע טיסות סיור של מטוסי תצפית תורכיים וגרמניים. הופעל בית-ספר לגישור, שפעל תקופה ארוכה לאורך הירקון. הקמת הגשרים ופירוקם הפכה לשגרה. ארבעת הגשרים החדשים, שנפרסו בבית-הספר לגישור, אפשרו להעביר את הכוחות להתקפה. ביפו הפיץ המודיעין הבריטי, שהצבא הבריטי לא יזוז עד לאביב.

ביום של ריכוז כוחות ושל מאמץ התקפי בבקעת הירדן, הוצאת הגיסות והעברתם למישור החוף והרצון למשוך את תשומת-לב התורכים לבקעת הירדן חייבו להפעיל תכנית מפורטת להונאה. בגזרה זו הושאר רק "כוח צ'יטור", שמנה גיסות מעטים, ובהם כוחות אנז'ק. בין הפעולות, שנעשו במסגרת ההונאה, היו הקמת מחנות בבקעת הירדן, פריסת מערך-דמה של סוסים במחנות שהתרוקנו (חמישה-עשר אלף דחלילי סוסים עשויים מקנבוס פוזרו במכלאות, מזחלות, שגררו פרדות, הרימו ענני אבק, כדי להקשות על התצפיות התורכיות באזור שונת נימרין, וליצור רושם של פעילות ערב במחנות).

בוצע ריכוז-דמה של כוח בבקעה. "בטליוני הודו המערבית הבריטית" צעדו כל יום ובמשך כמה ימים מירושלים מזרחה לעמק ועם לילה הוחזרו במשאיות כדי שיוכלו לבצע צעדה זו שוב למחרת. כדי שפעילות זו תאוחר, אפשר חיל האוויר הבריטי למטוסי תצפית גרמניים לטוס מעל האזור מבלי לירטם.

הוקמו גשרים נוספים על הירדן כדי לאפשר, לכאורה, מעבר כוחות תוקפים בגזרה זו. בוימה פעילות אלחוטית מהמפקדה לשעבר של הקורפוס המדברי הרכוב במעלה אדומים (לאחר מעבר הקורפוס למישור החוף). בוצעו הכנות להעברת המפקדה הכללית של גנרל אלנבי מביד סאלים שבשפלת החוף (אזור צריפין) לירושלים. נסללו קווי קשר ובית-מלון פונה מכל אורחיו האזרחיים בטענה שצריך לשכן את משרדי המפקדה לזמן בלתי-מוגבל.

המשך בעמוד 38

תהיה הצורה, שתלבש המפה המדינית, אשר תהיה, שאלת זכויות המיעוטים תמשיך לעמוד בראש סדר-היום הבין-לאומי עד סוף המאה.

ההונאה במבצעי אלנבי

(המשך מעמוד 27)

לורנס שלח סוכנים לסביבות רבת-עמון, ובידיהם הוראות לנהל שם משא-ומתן לרכישת כמויות גדולות של מזון לסוסים כהקדמה לפעילות רכובה רבת-ממדים. פעולות ההונאה, ההסתרה וההטעיה השתלבו ברושם, שהותירו פעולות הפשיטה מעבר לירדן בחורף 1918, ובנוכחות של יחידה מובחרת – דיוויזיית אנד'ק – בעמק הירדן. העובדות רמזו על כיוון המתקפה העיקרית. בפועל, אין הוכחות ברורות, שהפעולות הביאו להעברת יחידות תורכיות ממערב הירדן למזרחו, אך ברור שלא ננקטו צעדים מחויבי-מציאות לקידום מתקפה באזור החוף. יחד עם זאת מוכיחה מפת המודיעין התורכית-גרמנית, שנמצאה בנצרת, כי בהערכת המודיעין בשבעה-עשר בספטמבר, ערב פתיחת המתקפה הבריטית, לא אותר ריכוז הכוח בחוף. מכאן, שתכנית ההונאה עשתה את שלה. הדיווח היחיד שהגיע הועבר ממטוס סיור, ותוכנו היה: "מספר יחידות פרשים נראות בכנפו השמאלית של האויב", וזאת באזור, שבו רוכזו 301 תותחים במקום 70 קנים, שהיו בו לפני כן. מפקדת אלנבי באזור החוף אותרה בסיוור התורכי כמחנה ח'ר, ובו כשני גדודים. כדי למנוע שינויים בהערכת-המצב התורכית, ולזרוע בלבול ואי-הבנה במפקדת הכוחות התורכיים-גרמניים, תקפו מטוסים בריטיים מפקדות וצמתי קשר.

מעט אחרי הזריחה הפציצו מפציצים בריטיים את בנייני מפקדות הארמיות 7 ו-8, את מחנות האוהלים של מפקדות הקורפוס ואת מרכזיית הטלפונים העיקרית של הצבא התורכי בעפולה. בטיסה נמוכה ובפצצות ניתקו חלק מחוטי הטלפון. חלק מקווי הטלפון נותקו על-ידי הצבא הערבי. הקשר הטלפוני בין טול-כרם [מפקדת הגזרה, שבה בוצע המאמץ העיקרי] ובין מפקדת הארמיה חוסל בשבע בבוקר וכן הושבתה תחנת האלחוט של ארמיה 8.

אלנבי הצליח לרכז בגזרת שפלת החוף, שהיתה כרבע מקו החזית כולו, כוח בן 35,000 חיילים, 900 פרשים ו-383 תותחים לעומת 8,000 חיילים ו-130 תותחים בצד התורכי. "למעשה, הוכרעה המערכה לוטבתנ", כתב וייוול, "בטרם נורתה ירייה אחת". בשישה-עשר בספטמבר

כל ספק, הצבא היוגוסלוי פגע בזכויות האדם של הקרואטים בשיטתיות. ההתעקשות כי גם הסרבים וגם הקרואטים יפגינו את מחויבותם להפסקת-אש לפני שכוח השלום של הא"ם ייכנס לשמור עליה, נובעת, ללא ספק, מתוך הערכה מציאותית של העוינות הפראית, שכמעט אינה ניתנת לשליטה, שפרצה כתוצאה ממלחמת האזרחים. התעקשות זו מבוססת גם על הבנה מפוכחת של הדרישות מכוח שלום בדרך כלל. במקרה הזה מחמירים הקשיים עוד יותר עקב הנחת הגרמנים, כי הכרה מוקדמת בקרואטיה ובסלובניה תערער את רצונו של הצבא היוגוסלוי לחוסם, ועקב הבנה של מעצמות גדולות אחרות, כי הדבר רק יחזק את נחישות החלטתה של

טרביה להקים בכוח את "סרביה הגדולה". ייתכן, כי לגישה הבין-לאומית ההסנית למשבר ביוגוסלביה יש סיבה מובנת נוספת, אם כי לא כל כך ערבה לחיך. אם הא"ם יתערב מוקד מדי, הוא עלול לגלות, כי מחויבותו להסדר מדיני של סכסוכים טריטוריאליים נפגעה ללא תקנה: הוא עלול להיעשות צד לשרטוט כפוי של הגבולות החדשים בין הרפובליקות. מצד שני, אפשר, כי הסיכוי לכוונן דמוקרטיה בת-קיימא בקרואטיה יגדל, אם גבולותיה ישורטטו מחדש כך, שיוצאו ממנה האזורים, שבהם הסרבים רוב, כפי שטען קונור קרוז או'בריין.¹²

המחלוקת סביב ההכרה היתה, לכאורה, עניין של הערכה שונה לגבי תוצאותיה; השאלה היתה איזו דרך תִּמְרָב* את הסיכויים להסדר פוליטי ותמזער את הסכנה, כי הסכסוך יתפשט לבוסניה-הרצוגובינה, ויגלוש להונגריה, לאוסטריה ואולי גם לגרמניה עצמה. למען יציבות אירופה, חשוב שהתקבלה ההחלטה הנכונה, אבל עדיין מוקדם לומר את מי תצדיק ההחלטה להכיר בקרואטיה ובסלובניה – את האופטימיסטים, או את הפסימיסטים.

מסובך לקבל החלטה נכונה משום שברבדים העמוקים יותר היא משקפת מחלוקת, שטרם נפתרה בין שתי תפיסות בנוגע לשאלה מה היחס בין דמוקרטיה ללאומיות. דומה, כי מנהיגי ארצות-הברית, בריטניה וצרפת רוצים בסדר בין-לאומי, המבוסס על עקרונות שעיבד בשעתו אקטון,^{***} המרוממים את האזרחות על פני הלאומיות. מתברר, כי מקבלי ההחלטות בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה מצדדים, כנראה, בתחייה של ההגדרה העצמית הלאומית, המבוססת בדמוקרטיה על זהות תרבותית, כפי שהטיפו מיל ווילסון. לא ברור אם הושגה התקדמות רבה ביישוב המחלוקת בין שתי התפיסות הללו במאת השנים האחרונות. ואכן, אין להניח, כי פתרון כזה עומד על הסף.

כל שניתן לומר בביטחון הוא, כי אין להניח, שיהיה זה שירות טוב לביטחון הבין-לאומי, אם ינסו לכפות תנאים חמורים על חברות בחברה הבין-לאומית. צעד כזה יחייב הומוגניות מבנית, או תפיסה צרה של הגדרה עצמית. הוא הדין ביחס לסיכויים, כי הביטחון הבין-לאומי ישתפר, אם המעצמות הגדולות יקדישו תשומת-לב רצינית יותר לשאלות המיעוטים.

* יש להניח, כי השקפה זו תשאב עידוד נוסף מהטלת האיסור על טיסת מטוסים עיראקיים מדרום לקו הרוחב 32 בסוף אוגוסט 1992, במטרה מוצהרת למנוע פגיעה במיעוט השיעי – המערכת.

– Conor Cruise O'Brian, "12 Democracy is not Enough," The Times, 28 November 1991.

** למרב – to maximize
מירוב – maximization
המערכת.

*** ג'ון אמריך אקטון (Action) (1834-1902), היסטוריון ומדינאי אנגלי, פרופסור להיסטוריה בקיימברידג'. האמין בחירות דתית ופוליטית ובשלטון העליון של מצפון הפרט – המערכת